

TRADITIONER OM TRÆER

Træet har altid i særlig grad tiltrukket sig menneskets opmærksomhed, store og gamle træer vakt undren og ærefrygt, givet grobund for trosforestillinger af mangfoldig art.

Allerede på Bibelens første sider læser vi om Livets Træ og Kundskabens Træ. Den nordisk-germanske mytologi forestillede sig universet som et gigantisk træ, asken Yggdrasil. De første mennesker skabtes af træer: manden af en ask og kvinden af embla (elm?); bornholmerne omtaler stadig disse træer som han og hun. To taks i en have på Rønmø var o. 1870 øens eneste træer og af hvert sit køn; man sagde, at hvis den ene blev flyttet eller visnede, skete det samme med den anden.¹

Alle religioner kender hellige, fredlyste træer, der manifesterer en gådefuld realitet: træet som bosted for guddommelige magter. Med offergaver og på anden måde påkaldte man deres hjælp for at gøre folk og få frugtbare, mod uheld, sygdomme, onde ånder etc.

Træets vækst og dets organer blev jævnført med menneskets. Rødderne var dets fødder, stammen kroppen, grenene arme og kvistene fingre, bladene håret og knopperne øjne. Mange mennesker følte deres livsskæbne knyttet til et bestemt træ, som forældrene eller de selv havde plantet. Denne samhørighed har vore digtere ofte givet udtryk for – således Kai Hoffmann:

Se, vi er træer, der visner og løves,
visner hen og løves bestandig igen,
glædes og grønnes og såre bedrøves,
vekslende som tiden iler skiftende hen,

og Harald Herdal:

Du bliver ældre, og du elsker træer,
du kommer deres ro og stilhed mere nær,
du sidder gerne tit i deres læ
– måske du blunder,
og over dig et træ
et træ, et under.

På bakken syd for Rundemølle står en gammel bog, og man mente, at møllen brændte, hvis træet gik til. ved siden af bøgen skal der have stået en andrn, hvori den nærliggende gård Sillehole var hensat. Dette træ blæste om, og Sillehole brændte. Foto: Jes Holdt, Genner ca. 1934 (Historiske Samlinger).

Hvor stærkt en hel befolkning kan føle sig knyttet til et markant træ, viste en episode i Tønder. Natten mellem den 25. og 26. juli 1951 lod kommunen fælde en over 350-årig lind på torvet. Det vakte megen forargelse, og en kreds borgere satte samme sted et nyt træ. Det fik eller får hvert år på "fødselsdagen" en spand vand tidligt om morgenen – i 1955 gav man det en liter okseblod.²

I det følgende skal gives en kortfattet skildring af, hvad man kunne kalde den syd- og sønderjyske "etno-dendrologi": det materielle og (her navnlig) åndelige samvirke mellem træer og mennesker.

M I N D E T R Æ E R

Den monumentale, længelevende eg er ofte plantet til minde om historiske begivenheder. Efter krigen 1848–50 blev i Slesvig-Holsten plantet "dobbeltege" lænket parvis sammen og symboliserende hertugdømmernes fællesskab med Tyskland.³

Foråret 1851 plantede lægen J. J. Grauer i Åbenrå en eg til minde om oprørets nedkæmpning.⁴ Efter den tyske sejr over Frankrig 1871 plantedes flere steder i Angel "fredsege", således i Brarup skov. En dansksindet mand satte som modtræk et kastanietræ ved sit hus. Nogle år senere sygnede Fredsegen hen, og han fik skyld for at have ødelagt dens rødder. Man sagde, han efter døden gik og vogtede kastanien om natten, for at tyskerne ikke skulle fælde den.⁵

Da et rønnetræ 1917 blev flyttet fra en have til en gårdsplads i Felsted, erklærede en tysk officer, at det skulle være et sejr seller fredstræ, og at det ville gro videre, så sandt som Tyskland vandt verdenskrigen. Danskerne mente på deres side, at rønningen aldrig ville trives.

Næste forår sprang blade og blomster ud, hen på sommeren visnede træet og gik ud.⁶

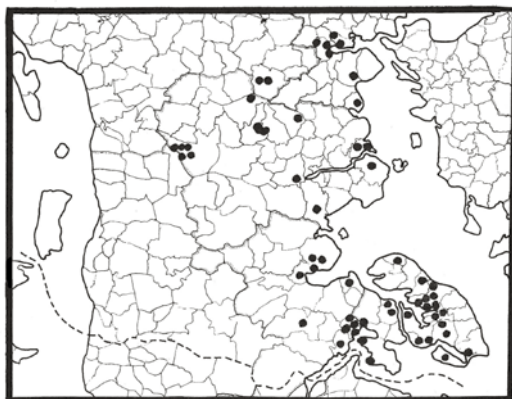
Der står linde på mange af landsdelens kirkegårde – "en frodig lind, det sønderjyske træ, frihedens træ" blev efter genforeningen 1920 plantet talrige steder i det øvrige land til erindring eller ved mindesten.

Nogle kristtjørn i Sønderborg skal være plantet af Christian II under fangenskab på slottet 1532–49,⁷ to helt sammengroede og -slyngede træer (eg og bøg) i Augustenborg park af Struensee og dronning Caroline Mathilde,⁸ sml. s. 327, og en gruppe linde i Gråsten slotshave for hver af den tyske kejsers sønner; 1927 stod kun et træ tilbage.⁹

Ved Skamlingsbankens talerstol repræsenterer en bøg, birk og fyr de nordiske lande Danmark, Sverige og Norge. 1941 blev nær ved talerstolen plantet Agnes Slott-Møllers Lind, malerinden havde drevet træet frem i en urtepotte til sit gravsted.¹⁰

Dronning Margrethe plantede 10. august 1976 en eg ved Hjerpsted kirke i stedet for den bøg, hendes bedstefar Christian X havde plantet 1930 på kirkegården, og som måtte fældes, da den tog for megen plads op.

I Sønder- og Nørreskov på Als vidner "brudgomskoblerne" med "brudebøge" i lige rækker og stor indbyrdes afstand om jagt- og forstforordningen af 1737, hvorefter alle mænd i sønderjyske skovegne før de giftede sig skulle plante og "bringe i tredie blad" 10 unge ege eller 15 bøge, for hvert manglende betale 1 hhv. 2 mark; de præster, der forsømte deres tilsynspligt, skulle betale 4 rigsdaler.¹¹ Ved Bøgehoved plantede nyforlovede hver en bøg.¹² På bryllupsdagen gik parret til skoven Okselbak i Ølsby sogn, Sydslesvig, for hver at plante en "brudebøg"; groede de sammen til én krone, var det et lykkeligt varsel, men den, hvis træ gik ud, skulle snart dø.¹³

De navngivne træer er stort set en østlig foreteelse.

Så tæt står eller stod landsdelens ● brandtræer, x ulykkes- og vænetræer samt o hultræerne.

NAVNGIVNE TRÆER

Et træ kan få en særlig benævnelse på grund af imponant vækst, voksestedet, historiske traditioner, opkald efter personer eller af andre årsager. Fra hele Danmark haves underretning om ikke færre end ca. 860 navngivne træer (nulevende og forsvundne), landets beskedne størrelse taget i betragtning en europæisk rekord, og heraf tegner Syd- og Sønderjylland sig for over et halvt hundrede, hvortil kan føjes ca. 20 i Sydslesvig. De anføres her i alfabetisk orden.

- Agnes Slott-Møllers Lind.
- von Bergens Eg, Gale Andersens Eg i Sønderkov ved Åbenrå. 21. februar 1795 blev skovrider von Bergen skudt af en krybskytte ved træet. Mindeplade (med forkert dato) på stammen.¹⁴
- Bismarcks tre Hår, se De tre Jomfruer.
- Bivuakbøgen i Dyrehaven ved Gråsten; bivuak = lejr under åben himmel.¹⁵
- Brudebøg, se Ellens Bøg.
- De fire (fidele) Brødre, oprindelig fire, nu kun tre meget høje ædelgraner i Augustenborg slotspark.¹⁶
- De tre Jomfruer, siden kaldt Bismarcks tre Hår, høje popler med omtrent samme

afstand på ellers nøgen bakke ved Strandhuse, Kolding, tjente som sømærke.¹⁷

- Dronning Dorotheas Linde, ca. 400-årig gruppe "fra dronningens tid" på Koldinghus slotsbanke, fredet 1929. Træerne måtte 1954 plomberes og afstives med jernstænger. Opkaldt efter enkedronningen, der i 1500-tallets slutning residerede på Koldinghus.¹⁸
- Dyremoseegene, gamle træer i skov under Gråsten skovdistrikt.¹⁹
- Eds-Egene, se Sværgeegene.
- Fruereg i Stollig, Løjt s., gav navn til markstykke nævnt 1704.²⁰
- Gale Andersens Eg, se von Bergens Eg.
- Generalens Eg i skov ved Østerbygård, Vamdrup s., gården ejedes 1793–1809 af general Ernst Fr. von Düring. Fældet i 1930'erne.²¹
- Generalindens Bøg sammesteds.
- Grevindens Ege eller Grevindens Tæppe i Storskoven ved Gram. De tre store træer omgivet af en bøgehæk lod grevinden plante o. 1890.²²
- Griffenfeldtegen i Augustenborg park. Under træet skal tre hertuger have aftalt en sammensværgelse mod kansleren, men træet sættes også i forbindelse med Struensee og hans fald,²³ sml. Sværgeegene.

- Grønnevejsegen, gammelt træ i Rode skov, Gråsten skovdistrikt.²⁴
 - Hagens Eg mellem Kegnæs og Lysabild. Sagnet fortæller om en junker på Kegnæs, at han undervejs til en ung pige på Lysabild slot skar to hjerter i barken. Men faderen afviste ham, og han lod egen fælde, en anden eg skød siden frem på stubben. Forlængst fældet.²⁵
 - H. C. Andersens Lind, Andersens Lind, et af de største træer i Augustenborg slotspark Eventyrdigteren var ofte gæst hos hertug Christian August og skal ved træet have skrevet *Den grimme Ælling* og påbegyndt romanen *De to Baronesser*. Mindeplade på stammen. Ødelagt af storm januar 1956.²⁶
 - Herlesegen i Dyrehaven ved Gråsten (1926), opkaldt efter kammertjeneren Harrler (Harles) på slottet o. 1725, han havde et hus i skoven.²⁷
 - Hertugindebøgen, Krone- eller Kongebøgen i Augustenborg park, måske opkalde efter hertuginde Louise Augusta.²⁸
 - Hesselholmegaen i Rode skov ved Gråsten.²⁹
 - Jomfrubøgen i Vonsbæk præstegårdshave (1928).³⁰
 - Jomfru Ides Lind ved Varnæs kirke. Ifølge sagnet, der også knyttes til en ahorn (løn), bortførte junker Vigge (Viggo) på Vold en isvinter sin kæreste Ide (Ida) fra Helnæs på Fyn. På hjemvejen over isen kom de fra hinanden; hun troede, han var druknet, og gik i kloster. Nogle år efter mødtes de igen; fulgt af en adelsmand kom de til Varnæs kirke og tvang en præst til at vie sig. Men adelsmanden forbød hende at tage med junkeren til Vold og dræbte hende foran alteret. Hun blev begravet øst for kirke og et træ plantet på graven. Viggo strejfede sorgfuld omkring, efter en pilgrimsrejse til Jerusalem opsøgte han som olding hendes grav, sugede et hul i træets stamme, blev næste morgen fundet død på kirkegården og blev jordet ved hendes side.
- I hullet ca. to meter fra træet står altid, også den tørreste sommer, en vædske – det skal være træets saft kaldt ”Vigges vand” eller ”junkerk Vigges tårer”, og den blev tillagt hellig og mirakuløs lægekraft. Mange patienter kom i 1800-tallet langsvejs fra for at vaske sig i ”kilden”. Så ofte to elskende ikke må få hinanden, græder træet, og der står mere vædske i hulningen.
- En version af sagnet siger, at jomfruen en nat blev tvunget til at stå brud, før daggry anræbte hun linden om hjælp og forsvandt ved dens rødder. Mange år senere fandt man dér knogler af en kvinde og mente nu, brudgommen dræbte hende, da hun ikke ville følge ham.³¹
- Kirketornen omtales 1711ff. ved Rinkenæs kirke.³²
 - Kongebøgen nævnt 1666 i Kongens Skovskifte, Bramdrup ved Kolding.³³
 - Kongebøgen i Sønderskov mellem skovridergården og Sdr. Landevej, Ulkebøl s.³⁴
 - Kongebøgen ved Vargårde, Hejls, *en af landets største og smukkeste bøgetræer*, blev stormfældet efteråret 1944, den 17 meter rette stamme blev anvendt til køl på en færøkkutter.³⁵
 - Kongebøgen i lille granskov øst for Røngård på Als med K. C. (Kong Christian) skåret af dansker under krigen 1848–50.³⁶
 - Kongebøgen, se Hertugindebøgen.
 - Konge- og Dronningebøgen eller Kongen og Dronningen, særlig smukke træer i Vonsbæk præstegårdsskov.³⁷
 - Kongeegen plantet 1935 på Jelsgårds mark vest for Haderslev i anledning af en kongerevue.³⁸
 - Kongeegen bag teglværket i Gram skov, fældet 1971.³⁹
 - Kongens Træ (pære) nævnes 1665 i en synsforretning fra den kgl. slotshave ved Koldinghus.⁴⁰

- Kongekastanien i Kegnæs præstegårdshave fra o. 1700, stormfældet 1943,⁴¹ sml. s.334.
- Krageegen i Stollig, Løjt s., gav navn til markstykke nævnt 1704.
- Kronegen i Skodsbølskoven, Egersund; de nederste tyve meter af stammen var helt ret og grenløs. Fældet o. 1970, stammen vejede 13 tons og solgtes for 12.000 kr.⁴²
- Kronegen, gammel kæmpeeg i Pamhule, Haderslev dam.⁴³
- Lenes Eg i Ketting, Als, brugt som stednavn 1666ff.⁴⁴
- Lådne Bøg, Låddenbøg i Nørreskoven på Als, mellem Rønbæk og voldstedet Hellevedgård – vranget træ med talrige småkviste på stammen. En jæger var kæreste med en af komtesserne på Augustenborg slot og skal efter hertugens ordre være henrettet her; i virkeligheden dræbtes han af et vådeskud 1. februar 1731.⁴⁵
- Oldefars Abild i Mintebjerg, Hørup s. på Als, omtalt 1770.⁴⁶
- Provstebøg i Hørup, nævnt 1690–1794 og tolket som Paternosterbøg.
- Præstebøg(ene) nævnt 1589 i kirkeregnskab og 1771 fra Pøl ved Nordborg.
- Præstenseg eller Troldegen, lille træ ved sti i Gram Storskov; en præst skal være ”hensat” i træet.⁴⁷
- Skodsbølegen ved Broager efter lokalt stednavn, var over 30 meter høj og 300–325 år gammel; væltet 27. december 1967.⁴⁸
- Skovrideregen ved skovridergården Egetofte i Sønderskov, Ulkebøl s.⁴⁹
- Slangefyrren i have ved Ladegård på Haderslevengen, efter den krogede vækst.⁵⁰
- Sværgægene, Eds-Egene, Struensee-Egene – tre store træer i Augustenborg slotspark, under dem skal Griffenfeldts fjender, en hertug af Plön, en greve Ahlefeldt og greve Gyldenløve, have svoret at ville styrte hans regering; eller: her svor tre forsmåede prinsesser kanslerens undergang. Endnu en tradition sætter egne i forbindelse med Struensee og hans fald. Nu (1967) står kun ét stærkt hældende træ tilbage.⁵¹ Sml. Griffenfeldtegen.
- Troldegen i Stollig, Løjt s., nævnt i jordebog 1704, et markstykke opkaldtes efter det gamle træ (trod = fanden).
- Troldegen, stor gammel eg i Gram Storskov.⁵²
- Troldeg, se Præstenseg.
- Tykmave, stor enlig bøg i Gelballe skov ved Kolding med gevækst (kræftsvulst) om stammen en meter oppe, den skal skyldes en kanonkugle, der 1849 under slaget om skoven blev skudt ind i træet.⁵³
- Tyskergranerne i Stursbøl plantage, Oksenvad s., de første graner tyskerne plantede efter 1864.⁵⁴
- Æ hul Ask, meget stort og gammelt træ i Gram Storskov, forsvandt før 1927.⁵⁵

SYD FOR GRÆNSEN

- Adam og Eva, store graner ved kroen i Lindved skov, Flensborg amt.⁵⁶
- Augustabøgen, dobbeltbøg ved Lyksborg slot (1906), opkaldt efter overførsters kone.⁵⁷
- Bedstemoderen, det tykkeste træ blandt gamle bøge ved Neudorf, Kr. Plön (1906).
- Blomsterpotten, meget tykstammet bøg i Pöhl (1906).
- Brudeegen ved Husbygård vest for byen Slesvig. Alle brudepar fra Husby og Skovby skulle undervejs til eller fra St. Michaelis kirke gøre holdt ved træet og drikke et glas vin, ellers blev ægteskabet ikke lykkeligt. Eller: et brudepar blev her dræbt af lynet.⁵⁸
- Bøgedronningen i Rohlstorf, Kr. Segeberg (1906).
- Dronningebøgen ved vejen Rainsdorf-Preetz, Kr. Plön. Da vejen blev anlagt, skulle træet være fjernet, men en forbirejsende dronning ønskede det bevaret.

Trindholmbøgen, Stepping, måtte ikke fældes, da Anderupgård så ville brænde. Den faldt i et stormvejr ca. 1915 og fik da lov at ligge urørt i skogen. Malet da et storketræk havde sat sig til hvile i bøgens top. Trap Danmark. (Dansk Folkemindesamling).

- Ellens Bøg eller Brudebøgen i Siversted s., stort træ med tre stammer et stykke over jorden; pigen Ellen skal have begået selvmord ved træet før brylluppet med en mand hun ikke elskede.⁵⁹
- Galgeegen ved godset Salzau, Kr. Plön, med tyk vandret gren lidt over jorden.
- Girafbøgen ved Pinnsee, Mölln byskov ved Lauenborg (1906), ”benene” var to foroven sammengroede stammer, ”kroppen” en tyk skrå forbindelse og ”halsen” den lange grenløse stamme.
- Harpefyren i Handewitt ved Flensborg, efter det misdannede træs form (1906).
- Klopstockbøgen i Hörnkenbruch, Kr. Lauenborg. Fr. G. Klopstock (1724–1803) skal have skåret F. K. i stammen, da han besøgte greve Bernstorff.
- Klopstockegen i haven til Eckhof, Kr. Eckernförde; K. skal have digtet ved træet, når han var gæst hos von Neergaard.
- Klopstockklinden ved Christianskirken i Ottensen ved Altona, plantet 1758 på digterens første kones grav.
- Kongeegen nær kysten ved Wassersleben, Flensborg amt (1906), Frederik VI eller Christian VIII skal have spist frokost ved træet.
- Kongeegen ved Slotsdammen, Lyksborg (1906).
- Krydsnak, stor eg på Undevadkær i Angel, her stod i landsbyfællesskabets tid en lille skov, hvor man samledes til leg og løjer om denne eg.⁶⁰
- Priorindebøgen nær et kloster i Rönnerholz, Preetz (1909).
- Stiftsegen på fri plads ved den Blome’ske fattigstiftelse, Dänisch-Nienhof (1906).
- Sukkertoppen, rødbøg i Moltrup præstegårdsskov (1906) med meget regelmæssig krone, to sammenvoksede stammer dannede en vindueslignende åbning.
- Søstrene, sammengroet bøg og eg i Slesvig Dyrehave (1906).
- Valdemarsegen, også kaldet Ulveegen, i Husby ved Flensborg; der skal være holdt rettergang ved træet.

ÆBLE- OG PÆRESORTER

De cirka 750 lokale æble- og 150 pæresorter landet over er alle opstået ved spontan mutation, og modertræet blev oftest fundet tilfældigt. Fra Syd- og Sønderjylland foreligger oplysninger om følgende.⁶¹

- Alsingæble, Alsæble skal være kommet fra Als til Lyø.⁶²
- Alsisk Melonæble.
- Alsisk Voksæble fra Kær Hestehave.
- Ballegårdsæble fra gård i Hejls.

- Bodilsæble måske fra Haderslevengen; også kaldt Grønt Høstæble.⁶³
- Bødkeræble; 1) bødker Jens Madsen blev 1864 fordrevet af tyskerne fra Als og tog æblet med til Fjellebro,⁶⁴ 2) en bødker, der 1895 udvistes fra Slesvig, førte podekviste med til Als,⁶⁵ omdøbt til Danaæble.
- Dansk Eksportæble måske fra Viuf.
- Farbror Hanses Æble fra Als, navngivet af pomologen C. Matthiesen efter bedstefaderens farbror, der tiltrak sorten o. 1800.
- Glibstrup Reinet fra Lunderskovengen.
- Grænseæble måske fra Ribeeengen.⁶⁶
- Gråsten, Gravenstener; sortens oprindelse har flere traditioner: 1) den blev fremelsket i greve Ahlefeldts orangeri på Gråsten slot o. 1700, podekvistene skal være hentet fra Savojen i Frankrig, hvor æblet blev dyrket fra o. 1600;⁶⁷ 2) kom 1698 eller 1699 som podekviste fra Italien til Gråsten og blev indtil 1722 kaldt ”grevens æble”, men da gartner Hans Peter Vothmann havde anlagt en planteskole i Sønderborg, omdøbte han sorten til Gråsten, thi nu fandtes der ikke mere en greve på slottet;⁶⁸ 3) i Gråsten slotshave stod et æbletræ hjembragt før 1736 fra Italien og kaldt Calville blanc; herfra tog man podekviste til formering, og Vothmann gav frugten navnet Gravensteneræble;⁶⁹ 4) på en rejse i Italien fandt greve Carl Ahlefeldt 1698 et usædvanlig godt æble og lod det indpode på stammer i Gråsten Dyrehave, hvorfra stiklinger 1714 kom til Vemmetofte, men sorten blev navnlig udbredt fra Vothmanns planteskole i Sønderborg;⁷⁰ 5) hjemført af greve Carl Ahlefeldt fra Holland;⁷¹ 6) ifølge professor Anton Pedersen drejer det sig om en dansk sort, da den først omtales i Danmark.⁷² Mange senere lokale varianter andre steder i landet. Æblet blev i sin tid eksporteret i hele skibsladninger til Rusland.⁷³
- Hejls Reinet fra Ballegårds have ved Hejls.
- Hoppesgårds Æble fra gård ved Hoppeshuse, station på den nedlagte Kolding Sydbane.
- Jens Thomsens Kærneæble fra Holsted på Ribeeengen o. 1820.
- Jordbæræble fra Kjær Mølle ved Hejlsminde.
- Kanelæble fra Ribeeengen.
- Karen Hansens Æble måske fra Hejsager ved Haderslev.
- Krapæble måske fra egnen syd for Kolding.
- Langæble fra Sundeved 1800-t.,⁷⁴ vist Nonnetit.
- Maren Nisses Æble fra Haderslevengen.⁷⁵
- Melonæble fremdraget af gartner A. D. Livoni i Sønderborg, antagelig mutant af Nonnetit.
- Mjangæble fra gdr. Jakob Jakobsens have i Mjang på Als, mutant fra Rød Høstkalvil.
- Netas Æble, også kaldt Rødt Sommeræble fra Bobøl, skal stamme fra Rendsborgengen.
- Niels Mortensens Æble fra Koldingengen, opkaldt efter ham, der gjorde opmærksom på sorten.
- P. Nygårds Æble blev fundet i hegn ved hans mark Nyholme ved Glejbjerg, Ribeeengen.
- Rinkenæsæble.⁷⁶
- Saksgårdsæble fra gårdens have i Ulkebøl Nørremark.
- Silles Æble fra Vollerup på Als, opkaldt efter ejerens mor, der var pomologen Matthiesens barnepige og som vistnok lagde kærnen.
- Stribet Valse, modertræet stod o. 1700 i Nordby Fanø; frugten valseformet og rødtribet.
- Stødageræble fra gården Stødagers have ved Sønderborg.
- Ullerupæble fra byens præstegårdshave i Sundeved.
- Vinsur fra Als, mange gamle træer i Ulkebøl sogn.
- Voldæble fra Haderslevengen.⁷⁷
- Volmers stammer måske fra Ulkebøl.
- Volsk Krigsæble var kendt på Als 1784ff.
- Huholtpære fra landsbyen i Ulkebøl s.

- Indkildes Pære opkaldt efter snedker Indkilde, Ulkebøl, i hvis have der stod et gammelt eksemplar af sorten.
- Jakobspære fra Ribeeegnen, også kaldt Sommerpære.
- Kleffeluner fra Als, navnets oprindelse ukendt.
- Krygers Pære fundet o. 1850 i Gundsømagle (Sjælland) var opkaldt efter H. A. Kryger, Bevtoft, og Ahlmannspære smst. o. 1820 efter den sønderjyske patriot N. Ahlmann.

BRANDTRÆER

I ældre tid skete det ikke sjældent, at man i et syn så en bygning eller hel by brænde, og denne "forbrand" mente man kunne overføres til et træ med besværgelser og/eller en svedet træprop slået ind i boret hul i stammen. Brandfaren var da afværget, så længe træet levede; blev det fældet, brød branden ud, men visnede det på naturlig vis, var ilden "bundet" for alle tider.⁷⁸ Det drejede sig navnlig om eg og ask. Skovridder Poul Lorenzen fortæller (1944):⁷⁹ *En ung mand på Als var for nogle år siden ude at cykle i et forrygende tordenvejr. Lynet slog ned i en gård, og flammer brød ud af taget, da en kvinde kom farende fra et hus i nærheden og råbte: "Jeg sagde det jo nok, de har hugget den store ask!"*

Denne overtro blev af en eller anden grund særlig udbredt i Nordslesvig og Sydslesvig, alene fra Als haves oplysninger om over 50 "brandtræer". Der er – som for pesttjørnens vedkommende – tale om en mærkværdig folkløristisk enklave, thi fra Ejderen sydpå og i det øvrige Europa er brandtrætroen næsten ukendt.

Et egetræ omtalt 1885 som brandtræ for den Aichelberske gård i Nordborg skal være det, der nu (1944) står i en gårdhave. En gammel tjørn ved Gammeldam var plantet i aske fra

Bag den gård, som Hans Duus jun. ejer i Fjelby på Sydals, står et brandtræ, et gammelt egetræ, ved en markvej. Hos Marie og Hans Duus sen., som afstod ejendommen for nogle år siden til sønnen, hænger et maleri fra 19'erne hvor P. Sandkamm-Møller, Augustenborg, har gengivet gården of brandtræet. Foto: Inger Bjørn Svensson 1979.

den Aichelberske gård og ejergårdens ild sat i træet, men gården brændte, længe før det gik ud.⁸⁰ Branden for en ejendom i Holm var hensat i to store linde, som blev fjernet 1925.⁸¹ Gammel eg på langdyssen Klingsten øst for Brandsbøl skov blev 1933 officielt fredet som ejergårdens brandtræ, og en gammel hvidtjørn på mark nord for Lavensby var ejergårdens brandtræ, den faldt o. 1920.⁸²

En gårdbrand i Mjels var hensat i tjørnebusk på marken; gik en tjørn ved stien til Havnbjerg kirke ud, skulle præstegården, møllen eller kirken brænde.⁸³ Stor bøg på toften

Busk og dysse hvor der er sat brand, Asserballe. Forpagter Jakobsen, Verteminde, fortalte fotografen, at det havde været som stendysser, og der stod hyld, på den anden sida endte agren, og de vilde nok have jævnet, men da de havde den første hyld afvejen slog lynet ned og afbrændte stalden, så dik den anden lov at blive stående, og det mærkeligste er at så længe de har kjendt den bliver den ved samme størrelse. Gengivet: H. Ussing »Det gamle Als«, 1926. (Dansk Folkeminde-samling).

”Tolanghøj” i Havnbjerg sogn er en gårds brandtræ.⁸⁴ Ved det første hus i Hundsløv på vejen fra Nyled stod eller står et træ med ”dagsat” ild for huset. En olding havde sat ild for gården Rolst’s brand ind i Als’ største hvidtjørn på mark i Lunden; så længe den stod urørt og gik i arv, ville gården bestå. Samme tjørn skal have været brandtræ for byerne Brandsbøl og Lunden; den havde fem stammer, og hver rummede en gårds brand. Omblæst 12. februar 1894.⁸⁵

Meget stor og gammel ask ved Vindebroen i Hjortspring rummede gårdens brand; man fældede træet 1917, og samme år brændte den store lade.⁸⁶ Et gammelt brandtræ ved og for Bjerggården i Himmark faldt i slutningen af 1800-tallet.⁸⁷

Når det store træ ved Dyndved bygade fældes, brænder alle gadens gårde og huse (1926).⁸⁸ Et stort træ ved gård i Stolbro var dens brandtræ, man fældede det alligevel, og gården brændte ikke.⁸⁹ En elm, brandtræ for gårde eller en del af Elstrup, faldt af ælde og blev ryddet omkring 1920.⁹⁰ Stor poppel ved

indkørslen til gård i Ertebjerg rummer gårdens brand.⁹¹ Guderup præstegårds brandtræ, en meget stor og gammel eg ved indkørslen, blev stormfældet i begyndelsen af 1805, og samme år brændte gården.

Ildebrand, sygdom og anden ulykke blev sat i gammelt pæretre ved gård i Egen; tre gårde lige i nærheden brændte, men denne gård blev ikke antændt, og mange troede, det skyldtes træet. Ilden for flere af sognets ejendomme, ulykke og sygdom var hensat i en række elme eller den eneste eg ved kirken. Under et tordenvejr foråret 1909 splintredes en stor gren på egen, kort efter (pinsedag) brændte en lade og smedie som følge af lynnedslag. Da træet faldt oktober 1948, skabte det i mange hjem bekymring for konsekvenserne – samme dag brændte da også en gård i Ejlstrupskov og lille pige omkom; det var, sagde man, ikke sket, hvis træet havde stået uskadt. Ved opskæringen fandtes flere svedne træpropper i stammen. 1962 måtte en elm fældes, og igen blev man bange for, hvad der kunne ske. Tæt ved byen boede en ”klog” kone, som erklærede, at

Brandtræ ved bygaden i Dyngved, Egen, Peter Christiansen, Dyngved: Når træet i forgrunden bliver fældet brænder gaden. Gengivet: H. Ussing »Det gamle Als«, 1926. (Dansk Folkemindesamling).

træet og hun ville dø samtidig. Den dag træet faldt, døde hun ved et slagtilfælde, godt 90 år gammel.⁹²

Gården Vertemines brand er hensat i stor ask ved landevejen, en hyld ved stendysse på marken "Trekobbel" øst for gården eller et af tre gamle træer; det største faldt for en vinterstorm, og gamle folk sagde, nu ville gården brænde – sommeren efter slog lynet ned og den østre lade brændte. Gammel ask ved gård i Asserballe gik ud o. 1930, og gården brændte.⁹³

Padholm ville brænde, hvis man fældede en stor ask i gårdens aftægtshave. Ild og skade for en gård i Helleved er sat i den store eg Paraplyen mellem Helleved og Hundslev; kappes eller fældes træet, kommer ulykke over ejerens familie, og gården brænder. Omkring 1920 blev nogle grene hugget af, få dage efter dræbtes ejerens datter ved en ulykke.⁹⁴ I Notmark blev en gårds brand primo 1700-tallet sat hen i gammel pil ind mod Fryndesholm; træet faldt 1818, og kort efter brændte gården.

Brandtræet for en del af Sebbelev stod i "Krogshjørnet"; kort efter fældningen o. 1890 brændte det første hus, senere resten af kvarteret ved træet undtagen ét hus.⁹⁵ Marknavnet Brend Eg i Ketting er nævnt 1690 og har vel været et brandtræ. Ryddes en stor eg eller en tjørnebusk ved vejen mellem Ketting- og

Asserballeskov, skal en gård brænde tjørnen væltede ved et jordskred o. 1935. Tre pile i markskel ved Møllevejen mellem Bro og Blæsborg mølle var brandtræ for nogle gårde i Bro. De to træer faldt af ælde, det tredje blev fældet vinteren 1920–21, og 2. november 1921 brændte et hus og to gårde i Bro, det ene sted omkom konen.⁹⁶ En gammel lind på Gammelgårds gårdsplads blev allerede i 1700-tallet udpeget som brandtræet og siden belagt med svære jernbånd omkring stammen. Vinteren 1833 lod en ny forpagter trods advarsler træet fælde, et par uger efter (3. april) brændte laden og stalden med flere hundrede kreaturer. Nu satte man gårdens ild i en gammel eg på voldstedet øst for. I en anden optegnelse henføres beretningen til gården Vertemine.⁹⁷

Et hus ved Augustenborg slot begyndte at brænde, og ilden blev sat hen i et træ ved palæet, hvilket véd ingen længere. Palæets brandtræ, et gammelt kirsebærtræ på plænen foran, blev holdt sammen med jernbånd, det samme gjaldt et vældigt morbærtræ, som var slottets brandtræ.⁹⁸ Hovedgårdens brand blev sat i en eg, hele Augustenborgs i en kæmpemæssig ask i slotsparken, som faldt for orkan 11. december 1891.⁹⁹

Meget stor pil på Rævehøj i Ulkebo sogn tjente som sømærke for skibsfarten på

I Løjt Skovby står på sydsiden af vejen til Høgebjerg en ældgammel eg, vistnok den ældste i sognet. Den ene af de to Tielsgårds brand var hensat i dette træ – den er nu næsten forsvundet; den anden Tielsgård er væk.

Stammen er hul – det har den været i langt over hundrede år – og to-tre mennesker kan få plads derinde. Foto: Jes Holdt, Genner (Historiske Samlinger.)

Augustenborg fjord, men var også brandtræ for et hus. Den blev ryddet 1909, efter at huset var blevet brudt ned.¹⁰⁰ Stengårds brandtræ, en ældgammel hvidtjørn nord for møllen, blev ryddet o. 1905. Ved ejerskifte følger en formaning om at værne gården Bagmoses brandtræ, en gammel eg.

Store sten i rundkreds støttede rødderne af en meget stor tjørn på høj ved Degnegården i Hårup, gårdens (eller skolens) brandtræ. Det faldt af ælde o. 1870, kort efter brændte gården.¹⁰¹ Ved et hus i Hørup stod 1934 en birk, der ikke måtte fældes, for så ville det brænde.¹⁰²

Om en hvidtjørn ved stendysse øst for Tandslet blev sagt, at når den faldt, skulle ejersens gård brænde. Både dysse og træ blev ryddet 1922, men gården står uskadt (1943).¹⁰³

En gammel pil på voldstedet Store Elholm måtte ikke beskadiges, så brændte gården. Foråret 1925 begyndte man at kappe træet, men ejeren kom til og standsede arbejdet.¹⁰⁴ Mellem to gårde i Tandsryd stod en gammel eg, den ene gårds brandtræ. Det blev fældet 1942, og man fandt ved opskæringen flere indsatte røgsværtede træpropper.

En stor tjørn på mark nord for Sarup var ejergårdens brandtræ, aske på dige i Sarup for gård i sognet, eg ved og for Thielsgård i Skovby.¹⁰⁵ Omtrent 1750 blev Skovbys ildebrand sat hen i havetræ ved byen, ifølge en anden meddelel skete det o. 1840.¹⁰⁶ En gammel ask med hensat brand ved gård i Skovballe havde ca. 1920 flere øksehug i stammen,

formentlig opgav man at fælde træet. Det blev 1848–50 brugt som ”skampæl” for de soldater, der havde forset sig og blev bundet til det.¹⁰⁷

Der var boret ildebrand i en lind ved gård i Als sønderherred, en nysgerrig bonde trak træproppen ud, og der fløj en gnist fra hullet, som antændte laden, og hele gården nedbrændte. På Broager var Gammelgabs brandtræ en ask på marken, en ny ejer lod det fælde, og året efter brændte den tidligere ejers nye hus.¹⁰⁸

Ved en gård i Snogbæk stod i 1941 en gammel kristtjørn, der ikke måtte fældes, for så brændte gården. 1936 visnede toppen, og lynild forårsagede en mindre brand i laden; vinteren 1939 gik træet helt ud, og avlsbygningerne brændte. I et stort pæretræ på marken ”Pæretræslykke” nord for Sandbjerg var indsat branden for Sandbjerglykke smedie, et andet gammelt træ rummede Skeldegårds brand og var ved fældningen 1942 forlængst visnet. I den ene af to elme ved indkørslen til Sandbjerggård er stuehusets brand hensat; omtrent 1870 påtænkte man at fælde den, men ingen turde

Kolstruplinden. Lindtræet, der står lige uden for den gamle hovedbygning, som er den sidste rest af Jacob Michelsens gård i Kolstrup, Åbenrå, og hvor søstrene Karen og Anne-Helene Michelsen bor, er et brandtræ.

Træet er med på en akvarel af gården fra 1829 og var allerede da et stort træ.

Søstrenes oldemor havde en speciel fornøjelse af træet, idet hun havde mange bistader stående under brandtræet. Lindeblomsthonningen betød meget for den daglige husholdningsøkonomi.

Foto: Inger Bjørn Svensson, 1979.

slippe ilden løs. Skovfogedgårdens brandtræ er en af to ege på Troldhøj; både høj og træ er fredet under Nationalmuseet.

Dybbøl præstegårds brandtræer er (var) ti asketræer i byen eller to ege i ”Paradis”marken; man begyndte at hugge i det ene træ, men samme dag gik ild i gårdens mødding, og arbejdet blev indstillet. Præstegården brændte 1923, men træerne fik lov at stå.¹⁰⁹ Der var sat

gårdbrand hen i en af de to store kristtjørn på høj ved gården på Dybbøl mark; marts 1864 slog en granat gennem trægruppen og brækkede flere grene, kort efter rantes gården af en brandgranat og nedbrændte. En gammel hyld i en have i Dybbøl blev o. 1975 fredet som brandtræ.¹¹⁰ Dybbøl mølles forbrand var sat hen i ældgammel taks i nærheden, den blev fældet 1936, men møllen brændte allerede 28. maj 1935.

Der har stået et brandtræ ved og for Lindegård i Bådsager, et stort pæretræ ved hus i Sønderborg.

Et gammelt træ ved Sønderborg Ladegårds dam rummede ilden for den østlige længe, det blev fældet, og kort efter (18. august 1895) brændte laderne.¹¹¹ En meget gammel ask ved slottet rummede dets brand, den faldt under stormflodskatastrofen 1872.

Kegnæs præstegårds brand var sat hen i ”Danmarks største kastanietræ” i haven, stammen blev holdt sammen med jernbånd og væltede under storm i begyndelsen af 1943, jnf. Kongekastanien s. 325. Et brandtræ for en gård i Kegnæs faldt 1926, uden at gården brændte.¹¹²

En eg var brandtræ for gården Buskmose i Rinkenæs s.,¹¹³ en sølvpoppe ved og for gård i Hokkerup samt hus i Holbøl, sidstnævnte blev trods naboers advarsel fældet o. 1905, og tre dage senere brændte huset.

1875 ville en ny ejer fælde gammel ask ved Avnsbølgård, men blev gjort opmærksom på overtroen og lod den stå; en anden ejer fældede træet 1910, stuehuset nedbrændte 1917 og man talte om, det nok ikke var sket, hvis træet havde levet.

En gammel og nu ryddet tjørn på Torsløkkehøj øst for gården Torsløkke på Avnbøl mark var gårdens brandtræ og måske identisk med en brandtjørn i og for en gård i Ullerup sogn. En forgældet ejer fældede den for at få gården til at brænde, det lykkedes ikke, men da en ny ejer af en gård i sognet 1909 lod dennes brandtræ fælde, brændte hans gård kort efter.¹¹⁴

I Felsted stod som brandtræ en ca. 700-årig eg, der gav frøplanter til Skamlingsbankens beplantning; nedfaldne grene måtte ikke anvendes som brændsel, de skulle rådne væk.¹¹⁵ En gårds forbrand var sat i gammelt træ i Tingforte, Sdr. Hostrup.¹¹⁶

Da en stor poppel i Løjt sogn faldt for storm, brændte ejerens gård; man mente, det var fordi branden var sat hen i træet. Når en gammel bøg ved Runde Mølle forsvinder, skal møllen brænde; da en anden bøg ved nærliggende gård blæste om, brændte gården. En ondskabsfuld mand satte ild til nogle enlige træer på Nygård mark, fældes et af dem brænder ejerens gård.

Store ege var brandtræer for Skadegård ved Fasbro,¹¹⁷ flere gårdes ild (bl.a. Kjær's) sat hen i nu forsvundet bøgetræ ved vejen vest for Skovby skole, en gårds brand i gammel hul ask i Skebjerg; den blev fældet 1856, og laden brændte. Som brandtræer blev udpeget en hul eg i Løjt Kirkeby og ældgammel eg ved Styr-tom i Barsmark, det fældede træ viste sig at indeholde trænagler i borehuller.

Brand for en gård i Løjt Kirkeby var sat hen i gammel ask, under storm faldt en del af træet, resten brugte man som brændsel – og kort efter brændte gården. Ved Vesterballe var bydelens brand hensat i en ask, hele Nørregades i ask nord for byen; en mand begyndte at hugge i træet og fortalte, der slog "gloende ild" ud af det; gadens beboere betalte ham for at lade det stå og købte det til sidst (1810). Affaldne grene skulle omhyggelig samles og begraves. Træet blev stormfældet 1855, kort efter brændte en gård, og det meste af Nørregade er siden brandhærgen.¹¹⁸

En meget stor poppel stod som brandtræ ved og for Bedsted by, men blev alligevel ryddet (før 1890), og 1893 fjernede man brandtræerne, en række gråpøpler, ved og for gård i Helleved sogn.¹¹⁹

Om den eg, læge Grauer 1851 plantede i Åbenrå (se s. 322), blev sagt, at hans hus bygget

Brandtræ ved Trostes gård, Notmark. Træ der også er farligt? Der er så hult, at aftægtsfolkene gemte deres korn i stammen under verdenskrigen. (Dansk Folkemindesamling).

1769–70 ville brænde, hvis træet gik ud eller man fældede det.

Så længe en gammel hyl stod ved gård i Aventoft, kunne gården ikke brænde.¹²⁰ Et brandtræ ved gård i Bajstrup er fældet, og gården brændt, brandtræet for en gård i Stotelund blev omtrent 1890 holdt sammen med jernlænker.¹²¹ Der er sat ild hen i to ege ved huse i Havsted; den ene blev fældet uden at der skete noget, den anden fredes.¹²²

Tre gårdes forbrand var sat i et træ i Søvang, Højst sogn, man lod det stå, da gården blev flyttet ud af byen;¹²³ visnede stor elm ved gård i Søvang, skulle den brænde; træet er forsvundet, men gården er ikke brændt.¹²⁴

En vældig eg var brandtræ for en gård i Abild, en stor ask ved præstegården for byens vestlige del,¹²⁵ Fårgårdens forbrand hensat i

gruppe ege ved mergelgrav syd for gården, Nr. Løgum sogn.¹²⁶ Gammel tjørn var brandtræ for gård i Forballum, Mjolden sogn, og når et brandtræ midt på gårdsplads (eller have) i Mjolden blev ”synet” fra øst, skulle gården brænde.¹²⁷

Et hus i Bønderby brændte, hvis man fældede en hestekastanie ved det, et brandtræ nævnes ved og for Schackenborg.¹²⁸

Gårdbrand i Gånsager var sat hen i stor ask og Roager kros i ukendt træ ved kroen.¹²⁹ Et brandtræ (eg) i Åbølling blev ombygget passet. Den vestlige del af Arnums ”forbrand” sidder i stor elm midt i byen. Så længe en tjørn levede på det gamle voldsted ”Nørrevold” fra borgen Ørnsholm i Arrild sogn, skulle Rugbjerggård ikke kunne brænde. Man gik om sommeren og vandede træet, men 1912 gik det ud, og juni samme år brændte gården.¹³⁰ Sommeren 1935 visnede brandtræet for en gård i Pughøj, Toftlund sogn, og gården er siden brændt efter lynnedslag. Ved gården Musvang skal der have stået et brandtræ, et andet ved Løbækgård er fældet.¹³¹

En tornebusk på Taterkroens mark ved Lunden i Gram sogn måtte ikke ryddes; den som gjorde det, ville komme galt af sted, og kroen brænde. Busken blev alligevel fjernet – og kroen brændte.¹³² To ege vest for Gram er brandtræer for hele byen. Så længe der stod to bøge ved vejen fra Gram til Fole, skulle Gram gård ikke brænde; hegnet blev ryddet, men ikke træerne.¹³³ I Fole var en gårds brand sat hen i et træ; man begyndte at hugge nogle grene af det, og gården brændte.

Lintrup præstegårds brandtræ står (1925) i nærheden.¹³⁴ I Ø. Lindet sogn er Hovgårdens brand sat i en gammel pil på en mark 2–3 km borte,¹³⁵ og der står (1948) et brandtræ i Gabøl,¹³⁶ tjørn på mark ved Simmersted med ild for en af byens gårde, en anden tjørn ved og for gård i Lilholt, Skrydstrup s.¹³⁷ Man begyndte at hugge i stammen på en eg tæt ved Røddinggård, og straks røg det fra

bygningerne; træet faldt o. 1880 og lå til det rådne.¹³⁸

Eg i have i Mølby var brandtræ for en del af byen.¹³⁹ Når en ask ved Sommersted kirke blev fældet, skulle det halve af byen eller den nærliggende herregård Refsø brænde; tilsvarende er overleveret om et træ i Refsø skov.¹⁴⁰ Hvis Kongebøgen eller Trindholmbøgen ved Anderupgård i Stepping sogn blev fældet, brændte gården. Faldt for storm omtrent 1915 og lå længe urørt i skoven.¹⁴¹ Et gammelt brandtræ (eg) stod til omtrent 1915 på gårdsplads i Sillerup; da ejeren havde fældet det, antændtes gården af gnister fra hestesko.¹⁴²

Om Gamle Knuds Træ ved Øsby præstegård blev sagt, at så længe asken levede, kunne gården ikke brænde. ”Gamle Knud” pastor Knud Bramsen (d. 1625) har måske plantet træet, og man mente, han spøjte i præstegården. Træet blev fældet, da en præst tog sin afsked, og det gav anledning til megen uvilje i sognet.¹⁴³ Årø ville blive brandhærget, om man fældede tre store træer midt på en mark. Under 2. verdenskrig gjorde tyskerne det, få måneder efter brændte ni af øens ejendomme.¹⁴⁴

En eg over for sprøjtehuset i Halk var 1934 ejerens brandtræ, et af de store egetræer (uvist hvilket) ved gård i Grarup (1924),¹⁴⁵ Starup præstegårds brand sad i en hvidtjørn.¹⁴⁶ I Hjartbro blev en gård set i forbrand og ilden sat ind i træ i nærheden; det blev ryddet 1840, da ny gård opførtes.¹⁴⁷

Fældes et træ på mark ved Sjulundgård i Vejstrup sogn, skal gården brænde eller slægten Ravn uddø. Hejls præstegårds brandtræ stod (1936) på fortovet, ifølge sagnet satte pastor Bendix Cramer omtrent 1740 gårdens brand ind i træet. Dalhavegård i Åstrup blev brandværget af stort gammelt træ ved gavlen.¹⁴⁸

Et par gamle fyrre ved Mølholm nord for Vejen var gårdens brandtræer og derfor fredet, skønt de stod meget ubelejligt; ny ejer fældede dem, og kort efter brændte gården.¹⁴⁹ Ved Vejen var gårdbrand sat i ask, og ejeren følte

Fjelbyegen. Ægteparret Andrea og Jørgen Hansen har et brandtræ stående ved alfar vej. Det står i et skel mellem deres marker, træets særlige egenskaber gælder vistnok nærmest hele Fjelby.

For resten tror de ikke selv rigtig på det store egetræs værn mod brand i en ejendom.

Brandtræet står ved Vibøgevejen, og det er Lysabild, der ses i baggrunden. Foto: Inger Bjørn Svensson 1979.

sig så sikker, at han satte brandforsikringen ned.¹⁵⁰

En poppelallé ved Brørupgård må ikke fældes, da gården ellers brænder (1928). Herregården Estrups brand var sat i et træ i nærheden, efter fældningen brændte gården 1909.¹⁵¹

Et træ (uvist hvilket) i haven til Elisabetlyst ved Gelballe er gårdens brandtræ,¹⁵² et andet stod ved og for Nagbølgård, der brændte 1909 uagtet ingen havde skadet træet.¹⁵³ Et brandtræ i Skanderup Nørgårds have blev fældet omtrent 1910, kort efter fængede gnister fra

et lokomobil, og den ene længe nedbrændte. En ny ejer lod Doroteasmindes brandtræ (pil) fælde, få dage efter (2. juli 1913) brændte laden og kostalden.¹⁵⁴

En ask i Egtved bystævne var et brandtræ, ligeså en meget stor ved Stensgård i Højen¹⁵⁵ og Rønhøjgård, da sidstnævnte blev fældet – vistnok 1906 – brændte gården,¹⁵⁶ asketræ mellem to gårde i Hejls faldt i storm foråret 1934, et par måneder senere brændte Hejlsgård.¹⁵⁷ Om en eg ved Ravnsminde hed det, at forsvandt den, skulle også gården forsvinde. 1908–09 faldt nogle store grene ned, og kort efter brændte to længer, man afstivede nu brandtræet med stænger og jernbånd.¹⁵⁸

På de i alt 143 syd- og sønderjyske lokaliteter er de 27 brandtræer ege, 25 ask, 18 ”tjørn”, 7 poppel, 6 bøg, 6 pil, 5 elm, 3 lind, 3 pære, 3 hylde, 2 kristtjørne og 1 kirsebær, morbær, birk, taks og fyr. Andre 36 er ikke botanisk identificeret. Syd for grænsen kendes 36 eksemplarer, heraf 14 tjørne og 12 ege.

Den tætte forekomst viser, at brandtræovertroen må have spillet en stor rolle i en tid, hvor de sidste rester af naturdyrkelse og magi endnu levede, og kun de færreste havde brandforsikret. Til overtroen bidrog sikkert den erfaring, at visse træer (bl.a. eg) oftere rammes af lyn.¹⁷¹ Et stort eller højt træ nær bygningerne virkede altså som en slags lynafleder. I ikke færre end 42 tilfælde (over 30 pct.!) blev overtroen ”bekræftet” for så vidt som gården eller huset faktisk brændte efter at brandtræet var fjernet.

ULYKKES- ELLER VÆRNETRÆER

Medens brandtræet har en præcist formuleret funktion, blev mere generelt ulykke af enhver art knyttet til en anden gruppe fredlyste træers vækst.

SYD FOR GRÆNSEN

<i>Art</i>	<i>Lokalitet</i>	<i>Brandtræ for</i>
Bøg (el. eg) tjørne to træer eg eg fire ege	Sigum, Grumtoft s. Døbestenen ved Helligbækken St. Solt s. ¹⁶¹	gården Freienwill ¹⁵⁹ Popholt og Smedeby ¹⁶⁰
bøg	ml. Svakketorp og Rabøl i kvadrat ved kirkesti ml. Tolk og Grumby	Gammelgård i Tolkskovby ejendommen Rokrog Grumbygård
bøg tjørn eg lind lind	ml. Klapholt og Oksenbæk bakke ved Sankelmark ¹⁶² ved Lyshøj gårdsplads i Nordballe ¹⁶³ Sterup Kirkeby	fældet 1872, derefter gård brand ved lynedslag Klapholt; fældet 1840-t.
tjørn	nord for Brodersbymark	de kun den nøgne stub stod tilbage, brændte to ejendomme da man ville fjerne nogle grene, begyndte det at brænde i byen
eg eg træ el	jordvolden Gammeltoft, Brodersby Ulsnæs kirkes klokketårn ¹⁶⁴	Årup i Strukstrup fældet o. 1880, siden er gården brændt to gange ¹⁶⁵
tjørn	Egebjerg	gl. hus; ejer begyndte at fælde den for at få huset til at brænde, det lykkedes ikke, men året efter brændte hans nye hus gården Bondesbøl, fældet o. 1890 byen Tolk
tjørn tre tjørne tjørn tjørn eg	Havetoft s. nord for Sdr. Farensted eng tilhørende præstegården kæmpehøj i Højentofte høj på Klostermarken, Fysing	fældet o. 1915, mange spejdede da mod Kalleby kirke, som skulle vende sig, idet træet faldt Bjerndrup ¹⁶⁶ gården Kompagni, ryddet o. 1900, kort efter brændte gården gård i Torsballe ¹⁶⁷ Esmark ¹⁶⁸ gården Pøjker, træet blev ofte ramt af lyn Munk Volstrup gård
to tjørne tjørn	jordlodden ”Totorn”, Fjolde s. Markær Vesterskov mark	nabogården ¹⁶⁹ gården Roest hus fjernet 1860–70 Løstrup ¹⁷⁰ Isted skovkro
eg eg eg tjørn tjørn	eng ved vejen mod Jaruplund jordlodden Bundsdam ved Skæggerød ved gård i Havrup	
eg seks popler el. Lind poppel træ tjørn tjørn	Klapskovhede Vedelspang ved Tingholt	

På adskillige kæmpehøje eller åben mark står en enlig hvidtjørn, man var bange for at fælde, thi da ville ske en stor ulykke, og den ramte navnlig husdyrene. Når højen blev sløjfet, skånede man derfor tjørnen (sml. pest-tjørne). Løjt sogn havde flere gamle tjørne, som de gamle nærrede stor respekt for.¹⁷²

En klog kone havde sat uheld for en gård i Nordborg under barken på gammel hyld, og den måtte derfor ikke beskadiges. Der var sat ulykke i et piletræ ved hus i Ketting, ejeren ville engang save nogle grene af, men faldt ned og brækkede et ben. Så ofte man fjernede en gren på et mispeltræ ved Nykirke præstegård, døde en af beboerne.¹⁷³ Ulykkestræet Paraplyen på Als er omtalt.

Et stort gammelt "værnetræ" med gårdens skæbne står eller stod i Vejstrup syd for Kolding, ved gavl til Lyksgård i Sjølund, ved gård i Vejstrup skov og ved Olufskær.

Der blev flere gange plantet lind, hvor der skete en ulykke ved Møgeltønder, men træet ville ikke gro.

Ved vejen Erfde-Eckel står (1940) tre bøge; der er sat ulykke i hvert træ, da en orkan havde væltet det ene, blev en mand dræbt, ingen tør derfor fælde de to andre.¹⁷⁴ Klog kone manede varslet ulykke ind i Ulykkestræet på mark i Oksager, ryddes det, går varslet i opfyldelse (1939).¹⁷⁵ Den som beskadigede eller ryddede en stor udgået tjørn øst for Isted skovkær og pil på lille kæmpehøj ved Julskov, ville få den ulykke, der var sat ind i træet.¹⁷⁶ I Tesdorf var en gårds skæbne betinget af, om en buksbom levede.

passerede gennem en naturgroet åbning (et hul) i det. Man opsøgte et træ, som fra roden havde to stammer, der længere oppe forenedes, eller på hvilket en gren var bøjet ind imod og groet sammen med stammen. I mangel af et hultræ flækkede man træet; lægtes det efter kuren, blev patienten rask. Et sådant træ måtte ikke fældes, så længe han levede; den, der gjorde det, fik sygdommen.

Hultræerne blev benyttet indtil ca. 1900, navnlig på Sjælland. *Gennem egens symbolske fødselsåbning fødtes den syge til ny sundhed* (Martin A. Hansen).¹⁷⁷

Folk kom langvejs fra til den forlængst ryddede Tvillingbøg i Søgård skov og førte deres rakis-syge børn gennem den tvedelte stamme; kuren varede otte dage.¹⁷⁸ Der var sat gift i en fredet eg i Hostrupskov, og det var farligt at tage den mindste kvist fra træet. Nogle ege i Verst skov blev flækket, børn med brok trukket igennem, hvorefter man bandt en terpentinvædet klud om stammen. Aske fældet i Taps s. 1898–99 havde en sort stribe tværs gennem stammen, man mente fordi børn var trukket gennem de spaltede ungræer. På en eg i Ø. Lindet s. fandt man ofte skjorter og andet tøj fra børn, der for epilepsi var ført gennem det kløvede træ; børn turde ikke komme det for nær.

En af de store popler ved Damholm gadekær blev kaldt Koldentræet, fordi sygdommen (malaria) engang var sat hen i det.¹⁷⁹ En mand fældede 1909 et stort æbletræ på Bistoftmark i St. Solt s. og blev siden meget plaget af gigten, som sad i træet.¹⁸⁰

HULTRÆER

Ikke kun ild og ulykke, også sygdom mente man kunne overføres til et træ, enten direkte med besværgelser eller når patienten nøgen

ANDEN OVERTRO

Det spøjte ved nogle enlige hvidtjørn på marken Tielslyk i Løjt s., o. 1850 gravede man efter en skat ved træet.

Djævlbøgen eler Troldbøgen ("æ trolds bøg") hed et kæmpemæssigt træ i Sottrup Storskov, fældet 1846-47; i nærheden stod bøgen Troldens Oldemor. En spillemand havde forskrevet sig til fanden mod i ti år ikke at nævne hans navn. Han overtrådte aftalen og måtte følge den onde gennem skoven, men begyndte at spille; trolden dansede vildere og vildere ind i et krat, der groede sammen til det knudrede og furede træ.¹⁸¹

Om Troldenes Eg ved gården Troldborg i Ketting hed det, at fanden drev sit spil omkring det store træ. Præsten i Hørup måtte engang skyndsomt forlade kirken og køre til Ketting for at frelse provst R. With, som her sloges med trolden.¹⁸² Ved egen Paraplyen (se s. 332) var set et hovedløst føl.

Man kunne ikke rydde en forhekset tjørn på Nisolageren i Rens, Burkal sogn, kreaturer, som åd bladene, blev syge og døde.¹⁸³

En vanskabt bøg ved Gram slot blev om natten til feltherren Hans Schacks hest, selv var han manet i en anden bøg ved åen, man kunne se hans figur i stammens mos.

Der var set spøgelse til hest, alle med blikket rettet mod en forkrøblet tjørn ved vejen fra Herreslev til Søndermose. Man plantede en eg det sted på Eskris kirkegård, hvor ganganger blev nedmanet, træet levede endnu 1938.¹⁸⁴

Djævelens Eg (æ dywels eg) ved vejen forbi Kolkgårdene i Havestoft sogn skal være plantet af djævelen, man har set ham sidde i træet; der er sket mange færdselsulykker ved det, og de vredne grene synes at gribe efter de vejfarende.¹⁸⁵ Fanden holdt til i et egetræ, som (1942) står ved Kirkevejen fra Damholm mod Havetoft.

På et træ i Bredsted sogn fandtes en knude, der lignede et menneskehoved; man mente det viste, at en myrdet kræmmer lå begravet i nærheden. Af en myrdet hyrdepiges grav på Medelby kirkegård groede en hyld med grene som fingre på et menneske (= morderens). Ryddet omtrent 1930.¹⁸⁶

PESTTJØRNE

Det har været en speciel dansk skik at plante tjørn over fællesgrave for pestofre.

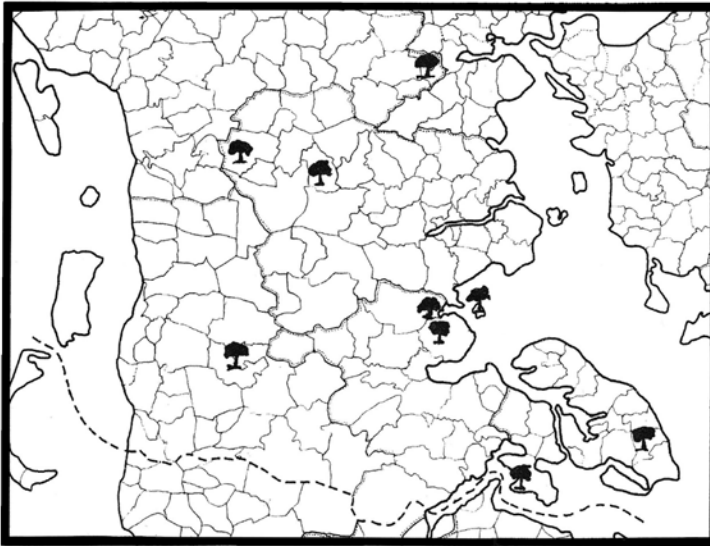
Omkring i sogne som St. og Ll. Solt, Oversø, Havetoft og Siversted (Slesvig) ses hist og her ensomme tjørne vokse ikke alene i et skel, men også inde på marken; disse tjørne ryddes eller fældes ikke. Der fortælles, at hvor den ensomme tjørn vokser, begravdes i sin tid mennesker og dyr, som var døde af pesten. Når jorden var kastet til, plantedes tjørne, som skulle være et værn mod, at ingen dyr rodede, inden mennesker gravede i eller pløjede den jord.¹⁸⁷

Bensamlere har siden gennemsoget de sydjyske pestkuler og eksporteret knoglerne til England, men ikke sjældent greb egnens folk ind og krævede det standset af frygt for smitte.¹⁸⁸

Tjørnene, der i nyere tid kaldes pesttjørn, stammer næppe – som ofte hævdes – fra "den sorte døds" tid (1300-t.). Det er tænkeligt, at de af storm eller mennesker blev "sat på roden", d.v.s. med rodsrud fik ny livskraft, eller at man flere gange har udskiftet tjørnen. Men der er snarere tale om tjørne plantet over kuler med pestdøde kreaturer under de store veterinære epidemier i 1700-tallet. Ældre forestillinger om disse tabutræer levede imidlertid videre: det bragte ulykke og sygdom at fjerne disse tjørne.

Ifølge sagnet dræbte pesten hele Als' befolkning på nær én kone. Hun klatrede hver aften med en lygte op i et højt æbletræ (eller hængte lygten i det) som livstegn, og deraf skal landsbyen Lysabild (1245ff.) have fået sit navn.¹⁸⁹ Det fortælles også, at kun to mennesker var tilbage, en mod nord og en mod syd, sidstnævnte krøb op i en abild og fik øje på et lys nordpå.¹⁹⁰

Pesttjørnen på en høj øst for Ertebjerg på Als – egnens højeste punkt (55 m) – præger landskabet og bruges som sømærke; under

Pesttjørnernes fordeling i Nordslesvig.

den skal pestdøde være jordet. Træet står på en 15 m lang og 4 m bred jordforhøjning med enkelte sten – rester af en langdysse fra yngre stenalder. Overtroen værnedet tjørnen til den blev fredet 1953. I den er sat forbrand for Ertebjerggård.¹⁹¹

Brunsnæstjørnen på højdedraget (på Broager) ud mod Flensborg fjord har også tjent som sømærke og skal ifølge en overlevering være plantet i Erik af Pommers regeringstid (1412–39), efter en anden over pestdøde dyr.¹⁹²

Pestdøde fra et strandet skib blev på Barsø begravet i løkken ”Kragtborn” og tjørne sat omkring stedet. I løkken ”Tretvorn” nær Kirkeby skal have stået tre tjørne over en pestgrav; man så lys ved dem før der kom lig til Barsø.

Ved Genner bugts inderste vig står på engen Majhøj en ældgammel hvidtjørn, hvor ofrene for ”den sorte død” skal være begravet. Stammen er spaltet og holdes sammen af jernbånd med navnet J. Bruhn; han lod i 1850’erne tjørnen indhegne og frede. Den står på ”Pestgraven”, en 35 m lang og 2 m høj kampestenssætning.¹⁹³

Der skød tjørne frem, hvor pestdøde kreaturer lå begravet, således en meget stor ved

vejen mellem Løgumkloster og vandmøllen; fældet 1965 i forbindelse med en vejomlægning. *Noget er der om det. Kommer man til Slesvigs østkyst, så har man dér fuldt og fast pointeret, at hvidtjørn stammede fra kvægpestens dage (1937).*¹⁹⁴

Tre tjørne har ved Buskløkke på Ø. Lindet mark stået om en ”Trolldøj”, som man mente var begravningsplads i pestens tid. Her blev set trolldøj, ingen turde om aftenen gå forbi eller røre ved tjørnene. 1659 døde i Sdr. Hygum sogn 504 mennesker af pest, de blev lagt i store fællesgrave og en hvidtjørn plantet over dem som advarsel om ikke at nærme sig stedet.¹⁹⁵

En kristtjørnlund ved Seest Skov gård på Koldingegnen mener man er plantet over pestdøde husdyr, i virkeligheden er det en gravplads fra yngre jernalder. I nærheden blev fundet menneskeknogler. Fredet 1941, to år efter endnu et par store og smukke eksemplarer i skoven ”Mosen”, Ulkebøl s.¹⁹⁶

Nogle forkrøblede ege på lille bakke ved den gamle oksevej mellem Isted Skovkro og Lyrskovhede skal være plantet over pestdøde, som gik igen.¹⁹⁷

HISTORISKE TRÆER

Landets første præst eller biskop skal ligge begravet under et træ ved Hedeby kirkes kor.¹⁹⁸

Ketting kirkebog har 14. december 1663 et notat om en fattig kvinde, der blev fundet død i et hult træ ved Gammelgård.¹⁹⁹ Hun havde ligesom en ung pige ved Bramdrup skjult sig for de svenske soldater, men kunne ikke ved egen hjælp komme ud af den hule eg og omkom. Under Napoleonskrigen skjulte syv kosakker sig i en hul eg i skov ved Tørning, mens fjenden gennemsøgte skoven.²⁰⁰

En dansk dobbeltpost skal under krigen 1848–50 have skjult geværene ved Brudeegen ved Slesvig og flygtede, da prøjserne nærmede sig, en deling fangne slesvig-holstenske soldater have skudt geværene tomme mod en bøg i Kluesris ved Flensborg efter slaget ved Bov 9. april 1848. Sml. bøgen Tykmave.

Der skal ligge en skat gemt under et træ i Trindhalt skov, en mængde guld være fundet under gammel eg midt i Gram borggård og en skat under lindetræ i Hoptrup præstegårdshave, men ingen af gårdens vinduer kunne holdes lukkede, før den atter var gravet ned.²⁰¹

SPÅDOMME

Når et træ gror frem på Darum enge og er blevet meget stort, kommer den danske konge og binder sin hest til det.²⁰² Om en gammel hylt ved Agerskov kirkegårds nordre side blev sagt, at nåede den op til taget, skulle en dansk konge binde sin hest ved træet, og der kom en stor krig; når den bøjer grenene ind ad vinduerne, visner det, men følges af et rønnetræ, og til det binder soldater deres heste. To gange er hyllden fældet og atter groet frem, tredje gang binder kongen sin hest til den.²⁰³ 1919 var træet blevet så højt – man kan se, det har måttet kæmpe

Gabølegen. Midt i Gabøl står et stort egetræ. Det er et brandtræ, og de »gamle gabeler« tror stadig på træets beskyttende evner. Træet tilhører Svend og Kristine Søbæk Sørensen, som købte det og ejendommen af Ludvig østergaard i 1945. Gården er siden ombygget – det kan man se af et maleri af hus og træ fra 1925 – og egen har også ændret sig. Der var knap hundrede år siden en hulhed i stammen, hvor to børn kunne gemme sig, har en gammel mand fortalt, men siden er træet groet sammen, dog ikke bedre, end at en stor gren faldt ned for fem år siden. Det medførte nu ikke, at noget brændte.

Kristine Søbæk tror ikke rigtig på træets gode egenskaber, og hun ville gerne have egen væk – den tager megen sol fra stuerne, men Svend Søbæk vil ikke være med til at fælde det gamle, smukke træ, og han lytter måske også lidt til de »gamle gabeler«. Og da ægteparret yderligere har kaldt gården »Egegården« bliver resultatet nok, at træet, der pynter meget i gadebilledet, får lov til at blive stående. Foto: Inger Bjørn Svensson,

1979.

sig frem.²⁰⁴ Det blæste om 1935, skød igen frem fra roden og blev 1957 plantet om. Christian X har et par gange været ved hylden, men kom ikke ridende, så man venter stadig på, at spådommen skal gå i opfyldelse.²⁰⁵ Det samme er sagt om hyld ved Sdr. Løgum kirke, Christian IX skulle engang binde sin hest til den, men det skete ikke; grønnen hylden for tredje gang efter en omhugning, kommer kongen eller Holger Danske og et vældigt slag begynder; træet er et sejrstræ.²⁰⁶

Sagnmotivet genfindes syd for grænsen. Om en hyld der (1945) gror ud af kirkemuren i Nortorf og aldrig kan ryddes, skal dronning Margrethe have spået, at der vil udbryde krig og et slag stå nær byen, når træet er så højt, at en hest kan bindes til det. Så hurtigt kommer en hvid konge med sin hær nordfra, at folk, der arbejder på markerne, næppe får tid til at skjule sig bag møgbunkerne. Han binder sin hvide hest til stammen, sejrer i det store slag og bliver herre over hele verden, som i lang tid får fred. Omtrent 1810 var hylden så høj, at den nåede kirkens tag, 1813 kom fjenden virkelig til Nortorf, og man troede, at nu gik spådommen i opfyldelse – især da den danske konge havde hvidt hår. Fjenden huggede træet ned, men det skød atter frem.²⁰⁷

Når en hyld ved Hoddeby kirke er så stor, at en hest kan bindes til den, skal en tysk konge med visse arme her møde den danske konge, og begge binder deres hest til hylden; de slutter fred og Slesvig-Holsten vender hjem til Danmark.²⁰⁸

Magnus og hans mænd kommer engang ridende over Lyrskov hede, og det er trange tider i Danmark, men endnu (1945) gror en gammel hyld ved hær- og oksevejen, og så længe den lever, kan de befri landet af fjendens hånd; under træet sover Magnus og hans mænd, men de vågner til død, når Danmark er i nød.²⁰⁹

På Nr. Brarup kirkegård stod et hyldestræ, engang var det så stort, at en dansk konge, der kom ridende, kunne binde sin hest til det, men

hesten åd bladene og det sygnede hen; træet skal gro videre og hændelsen gentage sig.

En vældig lind ved Süderheistede visnede efter Ditmarskens erobring 1559, men engang skal en skade udruge fem unger i træet, det grønnen igen og Ditmarsken vinder friheden tilbage.

For mange år siden fik en mand det syn, at en tjørn groede op ved Stolker Stejsvej nær Isted sø, og ryttere og soldater kom ud af den; tjørnen skal engang vokse frem, men endnu er det ikke sket. Der bryder en frygtelig krig løs, men i den største nød kommer fra tjørnen en hvidklædt kvinde, på en hvid hest rider hun foran landets hær og driver fjenden bort; eller: engang går der ild i en tjørn ved Isted sø, og den brænder helt ned, der sker dog først, når hele verden hærger af krig og et stort rige går til grunde.²¹⁰

BYTRÆ, HERALDIK

En ask var ting- eller bytræet i Egtved (sml. brandtræ s. 338) og Gesing.²¹¹

Skads herreds segl, kendt fra 1556, havde et grønt lindetræ på gylden bund, 1903 overførtes det i blå felt og med et anker ved roden til Esbjerg købstads våben,²¹² og 1966 til Tjæreborg kommunes våben (træet skal hentyde til et gammelt matros"råd" for søsyge: læg dig under et lindetræ (?: gå i land) og 1968 til Bryndums kommunevåben (to egeblade). Egetræet i Agerskov kommunevåben fra 1959 står for karakteristiske egebevoksninger, tre egetræer i Ulkebøls 1962 hentyder til kommunens "brudgoms kobler" (s. 323).

EFTERSLET

En halv snes gamle skovfyrrer i Gram slotspark (fældet 1937) blev regnet for Danmarks største

og ældste og var rester af en allé vistnok plantet o. 1750.²¹³ En meget stor, over tre meter høj fritstående buksbom i have i Asbo leverede mange brude- og gravkranse (1893);²¹⁴ efter genforeningen blev fra Sundeved sendt store mængder kristtjørn til juleudsmykning i København.²¹⁵ En meget gammel taks omtales 1928 i Sdr. Sejerslev nord for Højer.²¹⁶

Årene 1750–1817 blev løvspringsdatoen skåret i barken på stor gammel bøg i Augustenborg (med tidligste løvspring på Als), siden noteret til 1847; tidligst indtraf det 12. april 1815 og senest 24. maj 1804.²¹⁷

FORKORTELSER

DFS = Dansk Folkemindesamling (med kappel- og topografir.), København.

DS = *Danmarks Stednavne*, København.

ETK = Tang Kristensen, E., 1892–1901, ny række 1928–39, *Danske Sagn*, Aarhus & København.

Heering = Heering, W., 1906, *Bäume und Wälder Schleswig-Holsteins*, Kiel.

Raben = Raben, J., 1923, *Folkesagn fra Als og Sundeved*, Sønderborg.

SM = *Sønderjysk Månedsskrift*.

Trap = Trap, Jens Peter, ÅR, *Danmark*, København.

Ussing = Ussing, Henrik, 1926, *Det gamle Als*, København.

KILDEHENVISNINGER

- 1 E. Rostrups notater 1866–78 (Landbohøjskolen).
- 2 *Flensborg Avis*, 25/7 1958.
- 3 Heering, s. 19, 24, 157, 172; *Flensborg Avis*, 16/4 1909; *Illustr. Familie-Journal*, 1858, nr. 4.

- 4 *Flensborg Avis*, 7/9 1950.
- 5 SM 14, 1937–38, s. 120, 127, 127.
- 6 *Dansk Børneblad* 8, 1935, s. 573–76.
- 7 Heering, s. 18, 25.
- 8 SM 11, 1934, s. 185.
- 9 SM 31, 1951, s. 177.
- 10 *Vejde Amts Folkeblad*, 29/4 1941.
- 11 SM, 1972, s. 333.
- 12 SM 23, 1947, s. 174; Ussing, s. 139.
- 13 DFS 1906/43: 3336.
- 14 Trap 4.9, 1930, s. 406; Tang Kristensen, E., 1893, *Gamle folkes fortællinger om det jyske Almue* 5, Kolding, nr. 47; Lorenzen, Poul, 1944, *Egen og Ronnen i dansk Folketro*, København, s. 39f.; *Skoven*, 1974, s. 193.
- 15 DS 6, s. 493; Trap 10.3, 1967, s. 974.
- 16 Heering, s. 180; Trap 10.3, 1967, s. 1135.
- 17 Egen optegnelse 1972.
- 18 *Vejde Amts Årbøger*, 1927, s. 90; *Nationaltidende*, 26/4 1954; *Dansk Naturfredning*, 1939–40, s. 32.
- 19 Trap 10.3, 1967, s. 957.
- 20 DS 6, s. 237, 239, 243.
- 21 *Fra Ribe Amt* 10, 1940–43, s. 341.
- 22 DS 4, s. 632 (optegn. 1939).
- 23 SM 11, 1934–35, s. 185 og 19, 1943, s. 60.
- 24 Trap 10.3, 1967, s. 957.
- 25 *Fra Als og Sundeved* 4, 1931, s. 44.
- 26 *Die Heimat* 15, 1905, s. 122; *Heimatblätter für den Kreis Sonderburg* 1, 1914, s. 165; *Berlingske Tid.*, 2/10 1950; Trap 10.3, 1967, s. 1135.
- 27 DS 6, s. 492, 494; Trap 10.3, 1967, s. 974.
- 28 Trap 4.9, 1930, s. 552; *Heimatblätter* [note 25], s. 166.
- 29 DS 6, s. 495; Trap 10.3, 1967, s. 957.
- 30 DS 4, s. 172.
- 31 ETK 3, s. 376 og ny rk. 4, s. 80f.; Schmidt, Aug. F., 1926, *Danmarks Helligkilder*, København, s. 157; *Udvalgte sønderj. Folkesagn*, 1919, ved F. Ohrt, København, s. 60f.; SM 17, 1941, s. 193–208; *Landet*, 1943, nr. 37.
- 32 DS 6, s. 517.

- 33 *Vejle Amts Årbøger*, 1950, s. 74.
- 34 *Fra Als og Sundeved* 15, 1939, s. 6.
- 35 *Skovbrugstidende* 30, 1944, s. 135.
- 36 Heering, s. 22–24, jnf. s. 172.
- 37 Heering, s. 181; Trap 4.
- 38 Egen optegn. (1969).
- 39 *DS* 4, 1939, s. 633; *Berl. Tid.*, 30/6 1971.
- 40 *Gartner-Tidende* 28, 1912, s. 190.
- 41 *Skovbrugstidende* 29, 1943, s. 50.
- 42 *Samvirke*, 1966, nr. 13; *Jyllands-Posten*, 6/9 1972.
- 43 Trap 4.9, 1930, s. 102, 601.
- 44 *DS* 7, s. 213, 269, 426.
- 45 *Fra Als og Sundeved* 6, 1932, s. 64f.; *SM* 9, 1932–33, s. 169f.
- 46 *DS* 7, s. 229; *Sønderjyske Aarbøger*, 1927, s. 196: Oldemors Abild (æblesort).
- 47 *DS* 4, s. 634 (1939).
- 48 *Jyllands-Posten*, 30/7 1976.
- 49 Trap 4.9, 1930, s. 601.
- 50 Heering, s. 99, 177, 181.
- 51 Heering, s. 27; *Heimatblätter* [note 25], s. 166 og 4, ÅR, s. 150; Trap 10.3, 1967, s. 1135.
- 52 Lange, Axel & Seeberg, Chr., 1927, *Nogle sønderjyske Planter, deres Navne og Stilling i Folkeloren*, Tønder, s. 34; DFS 1906/23: 3061.
- 53 *Fra Ribe Amt* 6, 1923, s. 13; Schmidt, Aug. F., 1926–28, *Skanderup Sogn*, København, s. 30f.
- 54 *DS* 4, 1938, s. 373.
- 55 Lange & Seeberg [note 51], s. 29.
- 56 DFS 1906/23: 3275.
- 57 Heering, s. 25–28, 91, 99, 149, 159, 163–66, 169, 181f.
- 58 Vaupell, Chr., 1863, *De danske Skove*, København, s. 144; DFS 1906/23: 3345 (optegn. 1940 og 1944); Heering, s. 50.
- 59 DFS 1906/23: 3284 (1939).
- 60 DFS 1906/46: 3296.
- 61 De fleste data stammer fra Matthiesen, C., 1913 og 1924, *Dansk Frugt* 1 och 3, København.
- 62 Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter*, Odense, s. 121; *Fyns Tid.*, 11/3 1945.
- 63 *Danmarks Frugtav*, 1925, ved A. Pedersen, København, s. 115, 402f.
- 64 *Ny Dag*, 13/10 1950.
- 65 *Gartner-Tid.* 56, 1940, s. 153.
- 66 Matthiesen [note 60] 3, s. 63; *Danmarks Frugtav* [note 63], s. 375, 401.
- 67 *Heimatblätter* [note 25] 3, 1921, s. 141f.; *SM* 40, 1954, s. 47.
- 68 *Dansk Havetidende* 39, 1887, s. 35f.; Matthiesen [note 60] 1, s. 115–117.
- 69 *Oeconomiske Annaler* 2, 1805, s. 48f.
- 70 *Dansk Børneblad* 15, 1941–42, s. 729f.; *Gartner-Tid.* 76, 1960, s. 258f.
- 71 *Berl. Tid.*, 23/11 1949.
- 72 Pedersen, Anton, 1942 og 1955, *Danmarks Frugtsorter* 1, København, s. 345.
- 73 *Gartner-Tid.* 76, 1960, s. 258f.
- 74 Feilberg, H. F., 1886–1914, *Ordbog over jyske Almuesmål* 2, København, s. 382.
- 75 Matthiesen [note 60] 1, s. 243; *SM* 4, 1927, s. 195.
- 76 *Dansk Frugtav*, 1944, s. 273.
- 77 *Sønderj. Aarbøger*, 1927, s. 195.
- 78 DFS 1906/31d: 2326 (Nørup s.).
- 79 Lorenzen [note 13], s. 47.
- 80 *SM* 20, 1944, s. 33, 35f. og 23, 1947, s. 191.
- 81 *SM* 19, 1943, s. 59ff., 99.
- 82 *SM* 23, 1947, s. 157, 192.
- 83 Heering, s. 18; *Danske Studier*, 1909, s. 162; Ussing, s. 157.
- 84 *SM* 11, 1934–35, s. 25, 28, 35 og 19, 1943, s. 64.
- 85 Heering, s. 18; *Hejmdal*, 22/5 1894 og 3/8 1928; *SM* 8, 1931/32, s. 158 og 19, 1943, s. 64f.
- 86 *SM* 23, 1947, s. 156–58, 191, 193f.
- 87 *Danske Studier*, 1909, s. 66, 161; *SM* 19, 1943, s. 63, 68 og 23, 1947, s. 191.
- 88 Ussing, s. 215, 218.
- 89 Raben, s. 34; *SM* 19, 1943, s. 63.
- 90 *Fra Als og Sundeved* 6, 1932, s. 110; DFS 1906/31d: 3261; *SM* 19, 1943, s. 63 og 23, 1947, s. 157.
- 91 *SM* 8, 1931–32, s. 158 og 19, 1943, s. 66; gl. ask ved gård i Ertebjerg gik ud 1947, men var

- brandtræet og blev ikke ryddet! *SM* 23, 1947, s. 158 og 20, 1944, s. 34.
- 92 Ussing, s. 218; *SM* 19, 1943, s. 63 og 28, 1952, s. 62–64.
- 93 Raben, s. 66; Ussing, s. 220f.; *SM* 19, 1943, s. 61f., 68.
- 94 DFS 1906/24: 3259; *SM* 19, 1943, s. 62.
- 95 *Hejmdal og Flensborg Avis*, 30/7 1912; *SM* 19, 1943, s. 61.
- 96 *Hejmdal*, 3/11 1921; Ussing, s. 217.
- 97 *SM* 8, 1931–32, s. 159, 19, 1943, s. 61 og 23, 1947, s. 69f.; Schmidt, Aug. F., 1951, *Fra Als*, Sønderborg, s. 66.
- 98 *Heimatblätter* [note 25], s. 167f.; Raben, s. 18; *SM*, 19, 1943, s. 60.
- 99 Heering, s. 18; Ussing, s. 216; *SM* 14, 1943, s. 60 og 23, 1947, s. 190; Raben, s. 18.
- 100 *SM* 19, 1943, s. 60 og 20, 1944, s. 33–37.
- 101 Raben, s. 60, 75; Ussing, s. 217; *SM* 19, 1943, s. 66, 68.
- 102 *Heimatblätter* [note 25], s. 37; *SM* 19, 1943, s. 66; Ussing, s. 217.
- 103 Heering, s. 18; Ussing, s. 220; *SM* 19, 1943, s. 67.
- 104 *SM* 8, 1931–32, s. 15 og 19, 1943, s. 67.
- 105 Ries, J. H., 1916, *Sagn, Overtro og gamle Fortællinger fra Løjt Sogn*, Aabenraa, s. 113f.; *SM* 11, 1934–35, s. 25f., 28.
- 106 *Danske Studier*, 1909, s. 162; Ussing, s. 220; *SM* 19, 1943, s. 67.
- 107 *SM* 8, 1931–32, s. 15 og 19, 1943, s. 67f.
- 108 *Skattegraveren* 8, 1885, Kolding, s. 13.
- 109 *SM* 8, 1931–32, s. 158 og 20, 1944, s. 36.
- 110 Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, svar på spørgeliste nr. 20, 1955, 12130/4.
- 111 *SM* 8, 1931–32, s. 158 og 19, 1943, s. 59; *Fra Als og Sundeved* 10, 1935, s. 86.
- 112 Raben, s. 75; *Danske Studier*, 1909, s. 161; Ussing, s. 220.
- 113 Heering, s. 18, 179.
- 114 *SM* 11, 1934–35, s. 25f., 67, 201 og 20, 1944, s. 37.
- 115 Müllenhof, K. V., 1845, *Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg*, Kiel, s. 570; DFS 1906/23: 3224.
- 116 ETK ny rk. 2, s. 231f., 234, 460, 463f. og 4, s. 118, 338.
- 117 ETK ny rk. 2, s. 462f.; *SM* 11, 1934–35, s. 25; Ries [note 102], s. 112f.
- 118 DFS 1906/31d: 3211; *SM* 11, 1934–35, s. 26f.
- 119 DFS 1906/31d: 3201, 3202.
- 120 *SM* 9, 1932–33, s. 64, 94.
- 121 *SM* 14, 1937–38, s. 48.
- 122 *SM* 10, 1933–34, s. 174.
- 123 *SM* 13, 1936–37, s. 132f.
- 124 *SM* 5, 1928, s. 61, 69.
- 125 *SM* 5, 1928, s. 69f. og 12, 1935–36, s. 235.
- 126 DFS 1906/23: 3116 (1947).
- 127 DFS 1906/31d: 3114; *SM* 11, 1935–36, s. 201.
- 128 DFS 1906/31d: 3102.
- 129 DFS 1906/23: 3084.
- 130 ETK ny rk. 2, s. 462; DFS 1906/31d: 3081; *SM* 5, 1928, s. 70.
- 131 *SM* 12, 1935–36, s. 248; DFS 1906/31d: 3071.
- 132 DFS 1906/31d: 3061.
- 133 ETK 2, s. 252 og 4, s. 107, 573, 576–78.
- 134 Pilegaard, H. & Schmidt, Aug. F., 1925, *Fra Lintrup Sogn*, Aabenraa, s. 54.
- 135 *SM* 26, 1950, s. 156.
- 136 Werner, Sigvart, 1948, *Danske Skove og Træer*, København, s. 151.
- 137 Tang Kristensen, E., 1871–97, *Jydske Folkeminder* 8, København, nr. 643, sml. ETK 1, s. 552; *SM* 8, 1931–32, s. 167.
- 138 ETK ny rk. 2, s. 461; Marcussen, A. J., 1912, *Rødding Sogn*, Dannevirke, s. 58f.
- 139 DFS 1932/5: 3042, fældet.
- 140 ETK 2, s. 550–52; *SM* 2, 1926, s. 176.
- 141 DFS 1906/31d: 3037.
- 142 Heering, s. 18, 181.
- 143 *Skattegraveren* 3, 1885, Kolding, s. 222, jnf. *SM* 9, 1932–33, s. 16.
- 144 DFS 1906/23: 3016.
- 145 *Danske Studier*, 1928, s. 60f.

- 146 Ibid.; DFS 1906/23: 3014.
- 147 *Skattegraveren* 2, 1884, Kolding, nr. 468.
- 148 *Vejde Amts Årbøger*, 1936, s. 251–53.
- 149 DFS 1930/5: 2688.
- 150 *Skattegraveren* 2, 1884, Kolding, s. 204f.
- 151 DFS 1906/31d: 2682.
- 152 *Fra Ribe Amt* 6, 1923, s. 14; Schmidt [note 52].
- 153 *Fra Ribe Amt* 6, 1923, s. 25; *Danske Studier*, 1928, s. 61.
- 154 *Kolding Folkeblad*, 10/6 1912; *Fra Ribe Amt* 6, 1923, s. 19; Schmidt [note 52], s. 35f.
- 155 DFS 1906/31d: 2344 og 1930/5: 2341.
- 156 DFS 1906/23: 2398.
- 157 DFS 1906/31d: 2394; *SM* 12 (1935–36), 176.
- 158 *Vejde Amts Årbøger*, 1936, s. 251–53; Petersen, Jens A., 1933, *Fra de otte Sogne. Bidrag til Tyrstrup Herreds Historie*, Kolding, s. 50f.
- 159 *SM* 14, 1937–38, s. 38, 118–23, 129.
- 160 DFS 1906/23: 3284 (1938).
- 161 *SM* 15, 1938–39, s. 79, 124f.
- 162 DFS 1906/ 23: 3281; *SM* 15, 1938–39, s. 79.
- 163 DFS 1906/23: 3296 (1939).
- 164 *SM* 16, 1939–40, s. 67, 101, 107.
- 165 DFS 1906/23: 3338.
- 166 DFS 1906/23: 3371 (1939); *SM* 16, 1939–40, s. 350.
- 167 *SM* 18, 1942, s. 222–24.
- 168 *Die Heimat* 6, ÅR, XV; Heering, s. 18; *SM* 14, 1937–38, s. 123.
- 169 *SM* 17, 1941, s. 218, 231.
- 170 *Die Heimat* 5, ÅR, s. 17; Müllenhof [note 112], s. 540.
- 171 Bekræftet af kgl. skovbetjentes indberetning til Rentekammeret: Hornemann, J. W., 1837, *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære* 2, København, s. 283f.
- 172 *Hejmdal*, 4/12 1942.
- 173 DFS 1906/23: 3303 (1937); *SM* 14, 1937–38, s. 118f., 124.
- 174 DFS 1906/23: 3363.
- 175 DFS 1906/23: 3297.
- 176 DFS 1906/23: 3281, 3345 (1944).
- 177 Hansen, Martin A., 1952, *Orm og Tyr*, Lund, s. 19f. jnf. *Danske Studier*, 1932, s. 33ff.; Thiele, J. M., 1860, *Danmarks Folkesagn* 3. *Den danske Almues overtroiske Meninger*, København, s. 111.
- 178 *Hejmdal*, 16/10 1929; DFS 1906/ 23: 3222.
- 179 *SM* 14, 1937, s. 124; DFS 1906/23: 3335.
- 180 DFS 1906/23: 3285 (1942).
- 181 ETK 1, s. 379f.; Rasmussen, Hans, 1898, *Sønderjydske Sagn og gamle Fortællinger*, Odense, s. 36–39; *Fyns Tidende*, 5/1 1955.
- 182 Ussing, s. 207; *SM* 21, 1945, s. 87.
- 183 DFS 1906/23: 3135.
- 184 *SM* 16, 1939–40, s. 90, 18, 1942, s. 229 og 21, 1945, s. 199.
- 185 DFS 1906/23: 3335 (1940).
- 186 DFS 1906/23: 3141; *Der Schleswiger*, 18/8 1931.
- 187 DFS 1906/ 28: 3287 (1945).
- 188 *Fra Ribe Amt*, 1938, s. 34f.
- 189 *Heimatblätter* [note 25], s. 171; Ussing, s. 239f.; ETK ny rk. 4, s. 431; forstavelen Lys- hentyder dog snarere til blomsterfarven, bebyggelsen kan være opkaldt efter en gruppe skovabild.
- 190 Raben, s. 71; DFS 1906/24: 3252.
- 191 Heering, s. 180; Ussing, s. 217; Raben, s. 64; *SM* 19, 1943, s. 67; *Jydske Tidende*, 27/11 1949; *Jyllands-Posten*, 6/3 1953.
- 192 *Jyllands-Posten*, 10/8 1976.
- 193 DFS 1906/23: 3111 (1908); *SM* 11, 1934–35, s. 28f.; *Hejmdal*, 4/12 1942; Ries [note 102], s. 16; *Sprogforeningens Almanak*, 1941, s. 66.
- 194 DFS 1906/23: 3117; egen optegn. 1966.
- 195 *Sønderjyden*, 20/7 1955.
- 196 *Naturen og Mennesket* 11, 1894, s. 426; *Dansk Naturfredning*, 1940–41, s. 81, 1941–42, s. 114 og 1943–44, s. 87.
- 197 *SM* 16, 1939–40, s. 90, 18, 1942–43, s. 229 og 21, 1945, s. 199.
- 198 *Jyllands-Posten*, 9/1 1958.
- 199 *Fra Als og Sundeved* 2, 1928, s. 43.
- 200 DFS 1906/23: 3045 (optegn. 1921).

- 201 Grundtvig, Svend, 1861, *Gamle danske Minder i Folkemunde* 3, København, s. 150; ETK ny rk. 4, s. 109f.; DFS 1906/23: 3012 (1941).
- 202 Uhrskov, Anders, 1923, *Sagn og Tro*, København, s. 183.
- 203 ETK 3, s. 375f.
- 204 *Udvalgte* [note 31], s. 86; *Vestlollands Avis*, 12/8 1947.
- 205 *Dannevirke*, 15/10 1959.
- 206 *Sydslesvig* 1, 1933, s. 161.
- 207 Müllenhof [note 112], s. 378–80.
- 208 DFS 1906/23: 3353.
- 209 DFS 1906/23: 3345.
- 210 *SM* 21, 1945, s. 209f.
- 211 Schmidt [note 52], s. 123, 128.
- 212 Petersen, Henry, 1897, *Danske adelige Sigiller*, København, s. 52; Thiset, A., 1894, *Om danske By- og Herredsvaaben*, København, s. 60, sml. *Fra Ribe Amt* 4, 1915–18, s. 44 (før 1400).
- 213 Lange og Seeberg [note 51], s. 31; *Dansk Naturfredning*, 1937–38, s. 59, 61.
- 214 *Flora og Fauna*, 1893, s. 40.
- 215 NEU [note 107] 13408.
- 216 *Havekunst* 9, 1928, s. 13–17.
- 217 *Den oeconomiske Correspondent* 4, 1820, s. 292; Heering, s. 180 (1847); *Sønderjydske Aarbøger*, 1929, s. 107.